

MIKESY GÁBOR

Földrajzi nevek a kataszteri térképeken

A földadókataszter (továbbiakban csak kataszter) megvalósításának a célja lényegében az volt, hogy az adó precíz kivetésének az alapját képezze, és ebben a tekintetben a magyarországi birtokos osztályok vélt érdekeivel szemben jött létre, méghozzá a rebellis magyar nemzet szabadságharcot követő megrendezésének a folyamatában. Elrendelőinek és kivitelezőinek a legkevésbé sem szerepelt a célkitűzései között az, hogy magyar kulturális értéket hozzanak létre, a sors különös fintora, hogy a földrajzi nevek százazreinek többé-kevésbé megbízható adatolásával mégis ez történt. A kataszteri munkákban (kiváltképp a térképeken) használt földrajzi nevek a nyelvtudomány (ezen belül kiváltképp a névtan vagy onomasztika), valamint a hely-, gazdaság- és kultúrtörténet kincsesbányái, de jól hasznosíthatók akár az ökológia kutatóinak is, hiszen a helynevekben a korabeli növény- és állatvilágra utaló elemek szép számmal vannak. A mai napig nem képzelhető el részletes térképi névrajz, illetve térképi névanyag elkészítését célzó névgyűjtés a kataszteri állományok feldolgozása nélkül.

Bár nem érdektelen az sem, hogy milyen formában jegyezték le a kataszteri térképezés során az egyes helységek nevét, igazán az – újabb szakkifejezéssel – mikrotoponimák, mikronevek, azaz a kisebb közösségek által kisebb földfelszíni részletekre használt, jellemzően egy-egy falu területére eső helynevek megörökítésében van a kataszteri térképezésnek máig ható haszna. Kezdetben csak az ún. dűlők nevét jegyezték fel a körülményekhez képest precízen (befolyásoló körülmény lehetett pl. a nyelvtudás, az írásbeli kultúra, a nyelvjárásiasság kezelése stb.), az évtizedek haladtával egyre több helynévtípus (aldűlők,

természetföldrajzi nevek – pl. vizek, mocsarak, domborzati elemek –, kutak, hidak, kisebb építmények, nevezetes pontok stb.) közhasználatban lévő neve is felvételre került. Összességében több százezer földrajzi névről beszélünk, nem kizárt, hogy állományuk az egymilliót is eléri.

A helynévanyag bőségét tekintve a 19. századból csak Pesty Frigyes országos helynévgyűjtő akciójával lehet a kataszteri felmérések névállományát összevetni. Pesty méltán népszerű, 1864. évi kezdeményezése eleve tudományos-kulturális célokat szolgált. Az ő módszere levelezésen, a községi elöljáróságoknak küldött kérdőíveken alapult. A kataszteri névanyag helyben, a mérnöki munkálatokkal párhuzamosan állt össze. A két névanyag természetesen sok párhuzamosságot mutat, de ahogy lenni szokott, a módszerek és az adatközlők különbségei miatt a névanyagokban számottevő az eltérés is. A Somogy megyei Látrány helynévanyaga Pestynél 26 mező, rét, szőlőhegy és erdő nevét tartalmazza,¹ ezzel szemben az első kataszteri felmérésben 66 helynevet örökítettek meg, a helytörténet és a névkutatás szempontjából olyan jelentős adatokkal egészítve ki a Pesty-féle gyűjtést, mint (eredeti helyesírással) *Báró, Birka hegy, Diós, Felső Korlát, Katykó, Ketske körmi, Körösi, Kurta mező, Öreghegy, Reaadás, Rétsei, Téglevető, Vajda* stb. Természetesen előfordulhatnak fordított esetek is, amikor más forrásokban bővebb névanyag van, hiszen a kataszterben szereplő nevek – amint majd látni fogjuk – funkcionálisan kötött, így természetesen korlátozott állományt alkotnak.

A kataszteri térképeken a földrajzi nevek százazrei méréseken alapuló lokalizációval jelennek meg, a nevek és a nevekkal azonosí-

1 PESTY FRIGYES: *Somogy vármegye helynévtára*. Szöveggond. és bev.: GÖZSY ZOLTÁN – POLGÁR TAMÁS. Kaposvár, 2001. 194.

tott helyek egysége teszi a kutatásban megkerülhetetlen forrássá azokban az esetekben is, ahol rendelkezésre állnak szöveges gyűjtések, ugyanis a szöveges források nevei igen sok esetben csak a kataszteri térképek segítségével lokalizálhatók.

A magyar nyelvtudományi keretek között az 1960-as évektől kibontakozó helynévgyűjtési mozgalom megyei és járási kötetibe alapvető helynévi forrásként helyel-közzel bedolgozták a kataszteri térképek névanyagát is.² Györffy György monumentális történeti földrajzában elpusztult falvak százainak a helyét tudta azonosítani a kataszteri térképek névanyagának segítségével. Így például a Baranya megyei *Hídága*, *Koppány*, *Nógrád* stb. nevű falvak nem szerepelnek többet a török idők után, kataszteri dűlőnévként azonban igen: Kékesd határában *Hídága*, Harkánynál *Kopán~Kopány*, illetve Szellőnél *Nadrági mező* néven.³ Különösen jelentős a kataszteri örökség a helységnevek azonosításában azokon a helyeken, ahová a nyelvészeti névgyűjtés nem terjedt, illetve a határok miatt akkoriban nem terjedhetett ki. A borsodi *Jétyő*, *Szini~Szinye* vagy *Vajla* falu nevét Bánfalva, Alsószolca és Harsány, a Bars megyei *Bogdán*, *Dusnok* és *Zsengő* nevét Nagysáró, Verebély, Újbars és Alsógyőröd kataszteri nevei örökítették meg.⁴ A trianoni határokon túli területeken számos helyen vélelmezhető, hogy a modernizációval óhatatlanul együtt járó névvesztést felerősítették az elmúlt száz év folyamatai (asszimiláció, lakosságcsere stb.), így sok esetben a kataszteri térképezés jelenti az utolsó megbízható helynévforrást.

A helynevek különbözőképpen reagálnak a földfelszínen bekövetkezett fizikai, valamint a helyt élő névhasználó közösség társadalmi változásaira. Vannak évszázadokon át szinte érintetlenül megmaradt, nagyon mélyen meggyökeresedett helyneveink, mások viszont

kihullanak a köztudatból, és újak veszik át a helyüket, ha pl. új út vagy vasút szeli ketté a hagyományos térszerkezetet, vagy megváltoznak a tulajdoni viszonyok (pl. földosztások), lakosságcsere következik be stb. A mikronevek bizonyos mértékű folyamatos cserélődése természetesnek mondható. A cserélődés megfigyelhető akár ugyanazon község többszöri felmérésein is. A kataszteri felmérésekben számtalan olyan helynevet találunk, amelyeket később már nem lehetett adatolni. A felmérések első évtizedei tudományos szempontból igazán kegyelmi állapotban történtek: alapvetően a hagyományos közösségek hagyományos művelési, földhasználati módjainak világát őrizték meg számunkra. A kiegyezés után megélenkülő modernizációs tendenciák hozták majd el egyrészt az infrastruktúra fejlődését (út-, vasút- és hídépítés, vízszabályozás stb.), a szántóföldi művelés kiterjesztését erdők és ősi legelők rovására, a majorok számának gyarapodását stb., másrészt a társadalmi mobilitációt, nyelvi asszimilációt és egységesülést, amelyeknek mind onomasztikai következményei lehetnek. Az említett nyelvészeti névgyűjtések kötetiben többé-kevésbé nyomon követhető az is, hogy a kataszteri helynevek közül melyek veszítették el relevanciájukat. Az egyes községek névanyaga után, az utolsó bekezdésben a helyi adatközlők által már nem ismert neveket szedték össze, pl. Karádon 1970 körül már nem voltak ismeretesek a *Csentei szőlők*, *Resula*, *Kisházás legelő*, *Tuskós major*, *Sáncz*, *Istókhajdú*, *Régi tégláégető*, *Szarkadomb*, *Rózsás*, *Malom fölötti irtás* stb. helynevek.⁵ A kataszter sok esetben nemcsak az utolsó, hanem éppenséggel az egyetlen adatot őrizte meg!

A kataszteri földrajzi nevek fentebb vázolt jelentősége különösen erős az első évtizedek munkáiban, a nevek forrása és kezelése szempontjából célszerű korszakhatárokat húzni (l. lejjebb.)

2 Pl. *Baranya megye földrajzi nevei I–II*. Szerk.: PESTI JÁNOS. Pécs, 1982; *Tolna megye földrajzi nevei*. Szerk.: VÉGH JÓZSEF – ÖRDÖG FERENC – PAPP LÁSZLÓ. Bp., 1981.

3 GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I. Bp., 1963. 317., 329., 349.

4 Uo. 778., 808., 813., illetve 436., 438., 489.

5 *Somogy megye földrajzi nevei*. Szerk.: PAPP LÁSZLÓ – VÉGH JÓZSEF. Bp., 1974. 228.

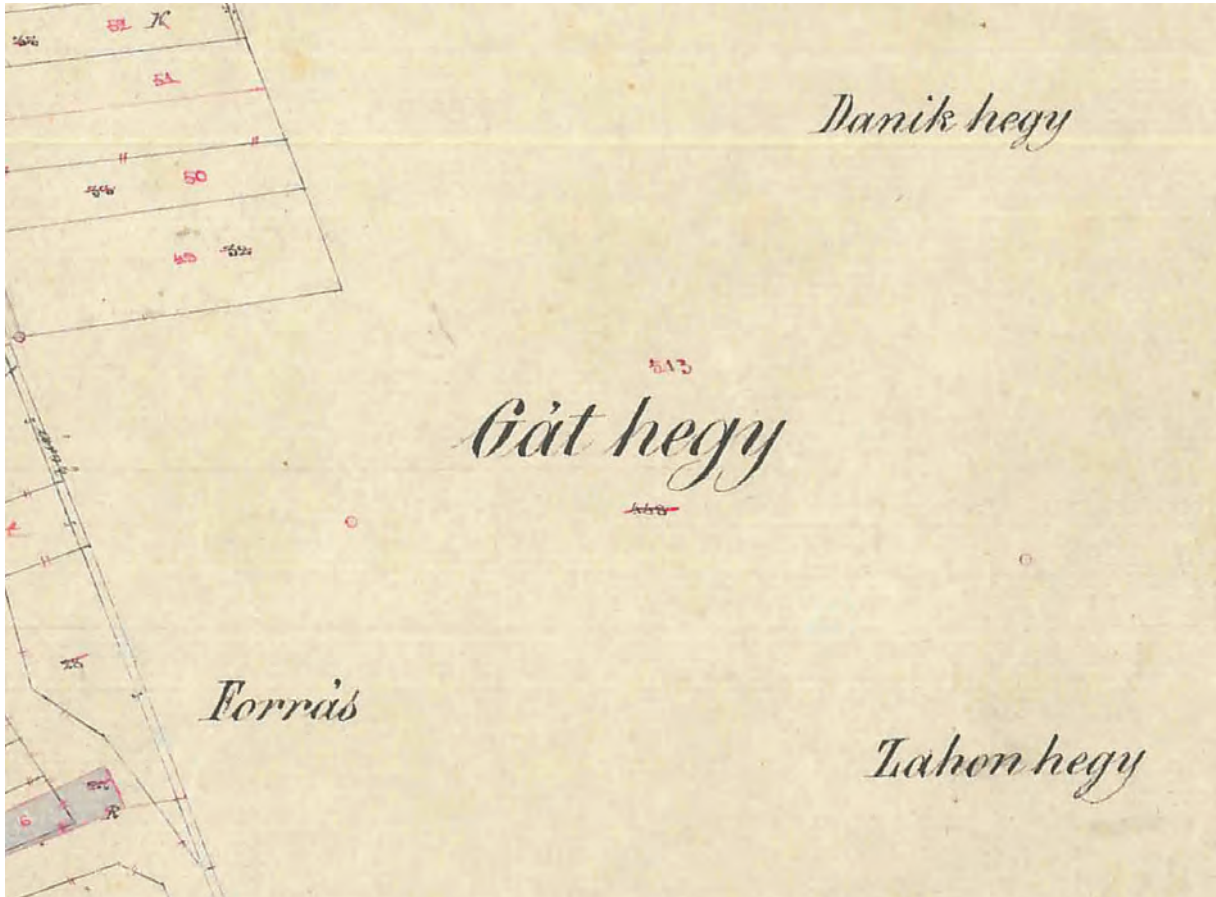
A földrajzi nevek szerepe a kataszteri munkákban

A legtöbb helység kiterjedt közigazgatási területtel bír, amely művelési ágak (szántó, legelő, rét, erdő, szőlő stb.), minőség, tulajdoni viszonyok és felaprózottság tekintetében markánsan eltérő tulajdonságokkal rendelkező részekből áll(t) össze. Az adókiivetés a föld minőségével arányosan és művelési ágak szerint elkülönülő mértékben történt. A praktikum azt követelte, hogy a települési szint és az egyes birtoktestek (parcellák) között egy közbülső szint segítse a nyilvántartást, ugyanis az ezres (nagyobb helységekben akár tízezres) nagyságrendű birtoktest adminisztratív kezelése (pl. kimutatások készítése) megoldhatatlan volt tagolás nélkül, illetve a hely térképi visszakeresése ugyancsak rendkívül nehézkes lett volna. A szomszédos, nem ritkán száznál is több jószágtestből tehát – osztrák mintára – olyan egységeket képeztek, amelyek hézagmentesen lefedték a helység teljes területét. Az egységek neve magyar nyelven a dűlő lett, amely szakterminus elkülönül az általános (köznyelvi) dűlőfogalomtól, így célszerű kataszteri dűlőről beszélni (a dűlők egyes vidékeken a művelt határrészeket, más – leginkább alföldi – tájakon az utakat és az utakról megközelíthető földek egységét jelentik). A kataszterben más jellegű helyeket (réteket, lápokot, erdőket stb.) is besoroltak a dűlők rendszerébe. A német nyelvű előzményekben többnyire a *Ried* szó vagy a *Riede und Fluren* kifejezés áll a dűlő helyén.

A dűlőjegyzék, amelyben bennefoglaltatott az egyes dűlőkhöz tartozó helyrajzi számok kimutatása, a kataszteri munkák inherens része lett. A dűlőneveket minden más munkarészbe is bevezették, így a térképeken kívül a birtokösszesítő lapokra, a művelési ágak kimutatásába, a telekkönyvekbe stb., sőt, a helyrajzi számokon kívül a dűlőnevek biztosították a kataszteri munkarészek konzisztenciáját. Nem csoda tehát, hogy a földadókataszter 1850-es kezdeteitől fogva hosszú évtizedeken át kiemelt fontosságot tulajdonítottak a dűlők egyedi megnevezéseinek, és ez a körülmény hozta létre földrajzi neveink e gazdag adatállo-

mányát. Az ingatlan-nyilvántartás új rendszerének az 1950-es években történt kialakításáig valamennyi kataszteri utasítás rendelkezett a dűlőnevekről. Megszabták a névmegállapítás illetékességét, hitelesítését, ellenőrzését, a munkarészekbe való átvezetést, a későbbiekben nyelvi, nyelvhelyességi és helyesírási elvárásokat fogalmazták meg. Az utasítások kiadása közti időkben alacsonyabb szintű szabályok (többnyire pénzügyminisztériumi rendeletek, körlevelek) egyes szakaszai tartották fenn azt, hogy kellő figyelem forduljon a dűlőnevek helyes kezelésére. A kataszteri térképezés fejlődésével a dűlőkön kívül egyéb helynévtípusok felvételét is elrendelték a különböző előírások.

A kataszteri dűlők tehát egy jogszabályok által létrehozott és működtetett rendszerben, hivatali úton, hivatali célra lehatárolt egységek voltak, a közigazgatási területfelosztás legalsó szintjét jelentették. Lehetőség szerint természetes határvonalak között, a történetileg kialakult használati módoknak megfelelően állapították meg a határokat, de az elsődleges szempont nem ez, hanem a kataszteri utasításoknak való megfelelés volt. A nevek felől közelítve – és itt el kell osztatni egy közkeletű tévedést – a kataszterben nem az egyes élő és hagyományos dűlőnevekhez tartozó területeket határozták meg, hanem ellenkezőleg, a kataszter céljára létrehozott dűlőstruktúra egységeihez rendelték a legmegfelelőbb dűlőnevet. Annak ellenére fontos különbséget tenni, hogy az esetek jelentős százalékában a természetadta és a hivatali strukturálás nagy egyezőséget mutatott. Ha a népnyelv egy kataszteri dűlő területére több nevet használt, a kataszterbe akkor is egy elnevezés került, jellemzően az élő nevek egyikének kiemelése. A többi dűlő- és egyéb területnév helyenként és koronként változó mennyiségben megjelenhetett a térképeken. Így például Kadarkút *Alsó Gyóts* nevű kataszteri dűlőjében a térkép feltüntet egyéb, jogi státussal nem felruházott helyneveket: *Janitsár*, *Két rekettyés*, *Szélestő*, *Mecseknádasd Gross Krebsbach* dűlőjében *Buchwald*, *Inner Kohlplatten*, *Grosse Ruh*, *Kleine Ruh*. A térképeken a kétféle földrajzi név kiválóan megkülönböztethető, ugyanis a

■ *Kataszteri és egyéb dűlőnevek. Részlet Jéke kataszteri térképéről, 1870 (Lechner Nonprofit Kft. /LTK/, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 66.)*

■ *Kataszteri és egyéb dűlőnév. Részlet Kenderes kataszteri térképéről, 1883 (LTK, Jász-Nagykun-Szolnok megye 26.)*

kataszteri dűlők nevét lényegesen nagyobb betűkkel írták.

Korszakolás

Szigorúan a földrajzi nevek felől közelítve – tehát a kataszter minden egyéb tulajdonságától (pl. utasítások megjelenése, a kataszter szervezete, a térképezés módjai) elkülönítve – három fő korszak állapítható meg:

1. *A kezdetektől 1894-ig:* e korai szakaszban a kataszteri dűlőnevek forrásai a helyi községi vezetőségek (a forrásokban *előjáróság* vagy *választmány*), ezek illetékességét a szabályok többszörösen garantálták. A földmérő mérnöknek vagy a kataszteri szervezetnek nem volt jogosultsága a névanyag módosítására, az utasítások és a rendeletek a konkrét névanyagra vonatkozóan nem tartalmaztak előírásokat.

2. *Az 1894 és 1957 közötti időszak:* a második korszakban a kataszteri szervezetnek erős szerepe volt a névanyag alakításában. A földmérő mérnök jogosítványai megnövekedtek a helyi előjárósággal szemben, a szabályzatok a konkrét névanyagra vonatkozóan is tartalmaznak rendelkezéseket. Különösen figyelemre méltó, hogy a nemzetiségek által lakott vidékek, helységek névanyagát hivatásszerűen formálták magyar nyelvűre, élve mind a fordítási eljárások különböző módjaival, mind új, de már magyar nyelvű névadással. A nyelvi beavatkozások jelentős hatással voltak a teljes magyar földrajzinév-állomány szerkezeti és lexikai tulajdonságaira.

3. *1957-től napjainkig:* a dűlők (és más helynevek) ágazati jelentősége megszűnt, a földrészletek nyilvántartása kizárólagosan helyrajzi számokon alapul; a földrajzi nevek térképi feltüntetése ellentmondó (az elhagyásukat is engedő) szabályozásokon alapul, erősen változó, esetleges és ellenőrizetlen. Az állami földmérés szervezetének operatív szintjein, a földhivatalokban nincs és nem is volt a földrészletek neveivel kapcsolatos, kötelezően végrehaj-

tandó, szabályozott és ellenőrzött tevékenység. A helynévi megírások ugyan megmaradnak a térképek többségén, de ez már korántsem általános, dűlőnevek nélküli munka is átvehető volt. Egymásnak ellentmondó szabályzatok és az emberi tényezők változatossága alakította a névállományt. A modern földmérési térképek névanyaga nem tekinthető hivatalosnak.

A kezdetektől 1894-ig

A kataszteri munkák kezdetét jelentő – az ideiglenes földadórendszert („*földadó-provisorium*”) eredményező – 1850. évi utasításban található a dűlőrendszer eredete.⁶ A mérnök kötelességeinek taglalásában (1. §) olvashatjuk, hogy „...*arra van rendelve, hogy mennél több dűlőt vagy mezőt vegyen fel mérnökileg egészben azon községekben, hol illy felvételek teljesen hiányoznak.*” A kataszteri dűlők definíciójában (5. §) az egyik kritérium a tulajdon név is: *Mezők vagy dűlők alatt általában egy nagyobb darab föld, vagy több egymás mellett alkalmas kerekdedségben fekvő földek tömege értetik, melly természetes vagy mesterséges határral, mint patakkal, utakkal, árkokkal, kerítésekkel sat. vagy a mivelési ágak választó vonalával van körülvéve, s tulajdon névvel bir. ... Részletek (Parthien) alatt pedig, minden egyes birtoknak, természeti határok vagy választó vonalok által bezárt, egymás mellett fekvő földei értetnek. Egy dűlő tehát vagy egyetlen egy nagy, vagy több egymással összefüggő kisebb részletekből áll. A mérnöknek a község dűlői, a községi választmányok által, az akkori tényleges álláshoz képest mutattatnak ki, a mint azok, a dűlők és mezők leírásában s a telekkönyvben felvéve előfordulnak.*”

A következő paragrafus a névtelenség vagy az ingadozó, meg nem gyökeresedett névhasználat eseteire írta elő a névadást vagy egy név rögzítését, amelynek forrása ugyancsak a községi választmány, más személy vagy szervezet nem lehetett illetékes: „*Azon esetben, ha*

6 *Instruction zur Ausführung der Vermessungs-Operationen, für das mit allerhöchstem Patente vom 4. März 1850 angeordnete Grundsteuer-Provisorium.* Wien, den August 1850. és *Utasítás a mérnöki munkálatok kivételére az 1850-ik évi martius hó 4-kén kelt legmagasb patens által rendelt földadó-provisoriumhoz.* Bécs, augustus hó 2-án 1850.

a felméréndő dülönnek még eddig tulajdon neve nem volt, úgy a községi választmánytól a dülő leírásakor adott nevezetet kell elfogadni és a felmérési munkálatokban megtartani.”

Monok és Szigetmonostor 1854. évi felmérésének példáin egy mindenféle beavatkozás nélkül átvett névanyag látszik.

Monok, 1854: *Barany szög, Biro rét, Biro retre jaro, Bodzas part, Borju völgy, Csörgő, Darazs völgy, Dobszai hatarra, Falu Gaza, Halom sor vagy sár, Hasznos Cserje, Hosszu hegy, Ingvar, Kaptar, Kenderföld, Kercsi völgy, Köszeg, Kővágó, Lapos, Lapos környéke, Laposra jaro, Lete, Lörinczke, Majorsagi megett, Marha jaronal, Megyes, Megyes allya, Messzelato oldal, Nagy Olah, Nagy Repas, Nagy tabla, Negyven köbles föld, Nyirjes, Olah, Ór hegy, Ór hegy allya, Pap erdeje, Pipiske, Repas allya, Szentés, Szentés allya, Szikszai utnal, Szöllös hegy, Tetlenke, Vajko kútnal, Veg szög, Zsebrik.*

Szigetmonostor, 1854: *Agáczás Kert, Alsó füzes, Alsó hegy közti, Alsó Mercsány, Árgyilus, Berkes, Czigány hegy, Erdő aljai lapos, Erdő meletti Krumpliföld, Felső Füzes nagy, Felső hegy közti, Felső Mercsány, Felső Rétek, Gálbiroi Lapos, Gálbiroi Sziget, Irtvány, Kenderes, Kenderesi káposztások, Kenderföldek, Kert alya, Kis János ere, Kissingi Sziget, Korcsma föld, Közép hegy közti, Makkos kert melléke, Makkos kis Erdő, Medgyes Sziget, Nagy Erdő Felső Széle, Öreg Szerem, Polgárfalusi, Puszta Szöllő hegy, Szeremföldi, Szérius kertek, Sziget vége, Szilos, Szt Endrei Révnél, Szt Endrei ut melléke, Teleki dombok, Tenkely hegy, Új Szerem, Vízkelő.*

A példák a leggyakoribb magyar névadási módok (a/ puszta földrajzi köznévi: *Berkes, Irtvány, Kenderföld, Nyirjes, Szilos*; b/ megkülönböztető előtagból és földrajzi köznévből álló szerkezetek: *Bodzas part, Darazs völgy, Messzelato oldal, Agáczás Kert, Czigány hegy*; c/ birtokos jelzős szerkezetek: *Kis János ere, Pap erdeje, Szentés allya*; d/ motivációjukat vesztett, régen rögzült hangsorok: *Lete, Mercsány, Zsebrik*) mellett találunk nagy való-

színűséggel a hivatali aktushoz kötött, ad hoc névadásokat: *Erdő meletti Krumpliföld, Nagy Erdő Felső Széle.*

Általános gyakorlatnak tűnik az ország számos helyéről vett minták írásmódjai alapján, hogy az ideiglenes kataszter névanyagát a községi előjáróság írásban adta át. Az egyébként precizításra törekvő munkákban meghagyták a dülőneveket a korabeli írásbeliség esetlegeségeivel együtt, a magánhangzók hosszúságjelölésében és a nagy- és kisbetűs szókezdetekben sem egységesítettek.

A névanyag alapvetően helyi jellegét azért szükséges hangsúlyozni, mert egy elterjedt vélemény szerint a kataszteri térképek nevei „idegen inzsellérek”-től származnak.⁷

A részletes felmérések indítását elrendelő 1856. évi utasítás a dülők mellett más helynevekkel is foglalkozik, egyrészt felsorolást találhatunk a 196. §-ban, amely szerint az adóhivatalnak kell a helynevekről kimutatást készítenie (értelmezésem szerint a birodalom azon részén, ahol már korábban is volt részletes felmérés): „*Ueber die Namen und richtige Schreibart der Gemeinden, Ortschaften, Colonien, Fluren oder Riede, der Flüsse, Seen, Bäche, der Berge, größerer Wälder, Alpen, unwirthbarer Strecken etc., hat das Steueramt ein Verzeichniß nach Muster Y für jede Steuergemeinde, ein Jahr vor der Detail-Vermessung anzufertigen.*”⁸ A 372. § pedig külön felhívja a figyelmet a nevek helyesírására, illetve burkoltan arra, hogy az újabb felmérésekben használt nevek az adóhivatalnál rögzített nevekkel egyezzenek meg: „*Alle Namen müssen orthographisch richtig nach dem Verzeichnisse der Riede und sonstigen Benennungen des Steueramtes geschrieben werden.*”

Két magyar adókerületből, a győriből és a kassaiból találtam többé-kevésbé a német eredetűnek megfelelő magyar nyelvű változatot. A győri a nevekre vonatkozóan szó szerinti fordítást ad: „§ 111. *A községek, helységek, puszták, telepítvények, dülők, folyók, tavak,*

7 Pl. KÁZMÉR MIKLÓS *Alsó-Szigetköz földrajzi nevei*. Bp., 1957. 9., *Vas megye földrajzi nevei*. Szerk.: BALOGH LAJOS – VÉGH JÓZSEF. Szombathely, 1982. 10.

8 *Instruction zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Katasters in Folge der Allerhöchsten Patente vom 23. December 1817 und vom 20. October 1849 angeordneten Landes-Vermessung*. Wien, 1856.

patakok, hegyek, erdők, lakatlan földek havasok sat. nevei és helyes kiiratása felett tartozik az adóhivatal szinte egy lajstromot a mellékelt minta szerint minden adóközség számára a részletes felmérés előtt egy évvel, elkészíteni.”⁹ A mellékelt mintában a dűlőkre a következő példákat találjuk: „*Hosszu földek, Tüskés dűlő, Alsó rétek*”. A kassai kerületben kiadott dokumentum vonatkozó, a német mintát átdolgozó szövegrészlete utal arra, hogy nálunk nem az adóhivatali kimutatások használata, hanem a nevek széles körének a felmérése van napirenden, és ennek hitelesítője a község előljárója legyen: „*§ 108. Miután igen fontos, hogy a járások, helységek, dűlők, folyók, tavak, patakok, hegyek, haszonvetetlen darab földek stb. nevei a földképekbe és jegyzőkönyvekbe világosan és tisztán bejegyeztessenek, ugyan azért a községi előljárók különösen arra ügyelni fognak, hogy a mérnök által teljesített jegyzékbe a most nevezett tárgyaknak megnevezései (mennyire ezek a községi határban léteznek) tisztán és érthetően felvétesse; evégett az érintett jegyzék a vég határjárásnál a nevek tisztán történt feljegyzése hitelességül a községi előljárónak aláírásával megerősíteni fog.*”¹⁰

A részletes felmérés során tehát nem feltétlenül az ideiglenes földadórendszer megvalósítása során felvett dűlőneveket vették át, hanem a határjárás során hoztak létre jegyzéket. A már említett Látrány esetében például az 1854. évi 66 tétel a részletes felmérésben 21 kataszteri dűlőre egyszerűsödött. Ugyanakkor pl. Öreglak dűlői megmaradtak, a neveket azonban nem betűhíven vették át, képzett és képzetlen változatok egymás mellett élését igazolja, hogy az 1852-ben *Birkásházi, Czigányházi, Kulketi és Nyiresi* alakban rögzített nevek 1858-ban *Birkásház, Czigányház, Kulket és Nyires*, míg a *Szt. kut* és *Szentkuti* nevek épp ellenkezőleg alakultak.

A községek területének helyneveit (szakszóval mikrotoponimákat) bár nem gyűjtötték fel szisztematikusan, már a kezdetektől

megjelennek és a korszak egészében növekvő számban találunk ilyeneket a térképeken. A korai felmérésekben a vízfolyások és a külterületi építmények kaptak nagyobb figyelmet, pl. Nova 1860. évi térképén öt vízfolyás (*Cserta patak, Kerta falu víz, Pajtófői árok, Tőfai árok, Salomfai víz*) és négy major és malom (*Farkaslik major, Bolahida malom, Mikefai malom, Pontoki malom*) nevét találjuk. A nógrádi Pusztagarábon (1867) a hegyek nevei gazdagítják a térképet: *Bakalar, Barkányhegy, Cserepeskő, Gyiczkohegy, Hegyeshegy, Macskás hegy, Talak, Tarcsov hegy, Zsúnyhegy*. A kataszteri dűlők és az egyéb nevek felvétele nem ugyanabban a munkafolyamatban történt, más, különböző nyelvi kompetenciával bíró személyek felelősségébe tartozhatott. Rábaköcöl (1857) térképén a szarka szóval képzett kataszteri dűlő neve *Zarkaerdő*, míg a benne levő ház *Sorka ház* alakban jelenik meg. Nagy- és Kisgeresden egy vízfolyás neve dűlőnév részeként *Csénye* (~ *Csénye Meléki Rétek, Csényén kívül*), más megírásban *Csénnye* (~ *Csénnye Bach*).

Az első, csaknem két évtizedben a térképek nyelve német, azaz a címlap (pl. *Catastral Gemeinde Monok, Abaujvarer Comitát*), a szelvényeken a kereteken kívüli magyarázó megírások, illetve a kereteken belüli megjegyzések (*als Gut, Kamerateal Fond, Ikervár Gemeinde, Abzugsgraben, Kanal, Wald* stb.), templomcímek (*St. Johann der Täufer*), irányjelölések (pl. *nach Golop*) német nyelvűek. A nem dűlőnévi mikrotoponimák körében is gyakori, hogy a név egészét (pl. *Tilalmaser Majerhof, Körmend; Pfaffenmühle, Szászvár; Ziegelhütten, Nagykölked*) vagy csak a köznévi részét (pl. *Sió Bach, Nemeskér; Réptze Fluss, Felsőszakony; Czikota meleti Bach, Salköveskút; Esterházy Mühle, Alsószakony*) német nyelven találjuk meg. Az, hogy a kataszteri dűlőnevek forrása a helyi előljáróság, míg az egyéb nevéké nem, nyelvi tekintetben is érdekes ellentmondásokat szülhetett. Keszthelyen (1858) egy katasz-

10 Oktatás a hatóságok és községek részére a földadói szervezési felmérésnél lévő kötelezettségek, valamint az ezzel kapcsolatban álló községi és tulajdonjogi határok igazítása és leírása iránt, a Kassai cs. k. helytartósági osztály területében. Kelt Kassan 1856-ik évi június 29-én.

teri dűlő neve *Mosó ház*, a dűlő nevének motívációját jelentő épület neve viszont *Waschhaus* formában jelenik meg.

Az 1850-es években még viszonylag gyakran találkozunk értelemzavaróan eltorzult szóalakokkal a dűlőnevekben. A hibák jellege arra enged következtetni, hogy az előjáróságoktól írásban kapott dűlőneveket a többnyire osztrák és cseh származású mérnökök magyar nyelvtudás híján nem tudták helyesen elolvasni, nem pedig arra, hogy ők maguk végeztek volna helynévgyűjtést, és rosszul értettek volna vagy idegen hangjelöléssel adtak volna vissza magyar neveket. Az esetek többsége a feltételezett kéziratos forma segítségével feloldható: *Heygi* 'Hegyi' *táblák* (Szeleste), *Gyöngyös melleh* 'mellék' és *Nagy és kis osztály* 'osztály', (Sárvár), *Vépi ati* 'uti' *düllő* (Salköveskút), *Kát* 'két' *ut kozölli* 'közötti' *düllő* (Körmend), *Vágéis* 'Vágás' *allai dűlő* (Rádó), *Tekéucs* 'Tekéncs', (Hahót), *Völgyse* 'Völgyre' *nyulo* (Nemesnép), *Burjanon hivoli* 'kívüli' (Nemesnép), *Küt* 'Kút' *völgyi dűlő* (Kehida).

Az 1865. évi utasítás tovább bővíti a felméréndő helynevek körét: „... *die Namen der Ortschaften, Colonien, Pufsten, Prädien, die Namen der Riede und Fluren, dann der Einzeln stehenden Häuser, Fabriken, Hammerwerke, Ruinen, Bergkuppen, Gewässer, Alpen, größerer Waldungen, permanenten Fußsteige; bei Grenz-Sektionen die Namen der benachbarten Gemeinden Kreise und Comitete, dann der Wege mit Angabe der Gemeinden, wohin Sie führen u. s. w. ersichtlich zu machen, weil alle diese Daten später in die Indications-Skizze übertragen werden müssen.*”¹¹ Ezt követve fogalmazzák meg a kiegyezés után önállósuló magyar földmérés első átfogó utasításának vonatkozó szakaszát is: „... *a helységek, telepítvények, puszták, majorságok és düllők nevei, egyes házak, gyárak, hámorok, romok, vizek, nagyobb erdőségek és állandó gyalogutak elnevezései; határvonalakat tartalmazó szelvényeknél pedig a csatlakozó község, kerület, vidék,*

szék, megye és ország neve, erdei, mezei és közlekedési utaknak, valamint azon községeknek nevei, hová ez utak vezetnek, mind pontosan bejegyzendő, hogy ezen adatokat később birtokvázlatba, és térképbe átvenni lehessen. ... A térképezés megfelelő elősegítése, és a földszin alakzatának természetű előállíthatása végett, a felvételi előrajzba továbbá minden kiváló hegycsúcsok elnevezései beirandók, ..., valamint a vidék mindazon nevezetességei és ritkaságai, melyek állandóságuknál fogva a helyszinrajzra nézve érdekes adatokat szolgáltatnak, pontosan felveendő.”¹²

Az utasítás hatására valóban ugrásszerűen megnövekedett a kataszteri térképek névanyaga. Jakabszállás 1879. évi térképén például a helytörténet szempontjából oly jelentős kuttak is névvel vannak feltüntetve: *Biróhalmi ó kút, Biróhalmi új kút, Bokroskút, Dajnakút, Félegyházi kút, Királykút, Orgoványi kút, Rodli kút, Vasadi kút.*

Csongrád (1880) térképén 34 kisebb víznév (fok, morotva, láp) található, pl. *Dávid tó, Döglött Körös, Fehér tó, Fölös, Görbe tó, Görjén fok, Hamis tó, Három ág fokja, Rijes fokja,* valamint több tucat halom, sziget, zug, épület stb.: *Pipis halom, Várhát, Záp tető, Kablát sziget, Radovits sziget, Keselyzug, Zsurmós, Kilenczesi csöszház, Szivágyi őrház* stb.

Jogosan merül fel sokakban a kérdés egy-egy terjedelmes, bonyolult bejegyzést látva, hogy vajon a kataszterben ténylegesen használt, élőnyelvi neveket adtak-e meg. Túlnyomó többségében igen, de alapvetően mégis hivatali eljárásról van szó, amikor a község előjáróságai a mesterségesen kialakított egységekre nem találtak névszerű neveket, és olyan nyelvi fordulatokat is meghatározhattak, amelyeknek leginformatívabb motívációját nem a közösségi kommunikációban, hanem az aktuális jogállásban, birtoklásban, hozzáférésben, területszervezési változtatásban találták meg, pl.: *Felső Boki kiosztott legelő* (Aszód), *Harmadik osztály gabona termő* (Kartal), *Új sor alatt közös legelő* (Sopo-

11 *Instruction zur Ausführung der in Folge der Allerhöchsten Patente vom 23. Dezember 1817 und vom 20. October 1849 angeordneten Katastral-Vermessung.* Wien, 1865. § 214.

12 *Utasítás a kataszteri felmérés végrehajtására.* Buda, 1869. 123. §.

nya), *Marczibányi örökösök Lóherés, Marczibányi örökösök Ürmös, Marczibányi örökösök Kaszás* (Dombegyház), *Anyácsa puszta töki része* (Tök), *báró Vécsey felső rész, báró Józsika rész* (Bodroghalom), *Andreánszky I. rész, Szemenyei I. rész* (Istenmezeje), *Taligeti puszta része Taliget és boglári út közt* (Csákvár).

Ugyancsak nyelven kívüli motivációt jelentett, ha élő földrajzi névvel jelölt helyeket célszerű volt külön telekkönyvi egységekbe osztani, például a tulajdonosok nagy száma vagy a különböző irányokból való megközelíthetőség stb. miatt. Így alakultak ki a számozással vagy viszonyító jelzővel megkülönböztetett dűlőnévi bejegyzések, pl.: *Vizre járó I-ső dűlő, Vizre járó II-ik dűlő, Vizre járó III-ik dűlő* (Vámosgyörk), *Breite Aecker I., Breite Aecker II.* (Szár), *Felső irtás első, Felső irtás második, Felső irtás harmadik* (Hosszúvölgy), *Rétföld keleti dűlő, Rétföld nyugati dűlő* (Polgárdi).

Bevett gyakorlat volt ott, ahol nagyobb kataszteri egységek alakultak ki, hogy a „dűlőnév” helyére valójában a nevek egymás mellé rendelése, felsorolása is kerülhetett: *Mákhalom és Pereskút, Belső naplás és Kocsoró part, Pipishalom és Nagy agyagos, Réhely és Szilvásszög, Gyikines és Veres rét, Vontatóhalom, Rókalyuk és Ludastó melléke, Gáspár(szög) és Szilfaszög* (Jászfényszaru, 1883), *Nad Klanczom és Pod Klanczom, Szklopovi Kamen, Szokolovacz és Steinbruck, Szántoer Hotter, Szurduk, Schwarzin, Budzsák és Drenek* (Csohány, 1885). A dűlőleírásokban legtöbbször a második és többedik tag nagy kezdőbetűjével is jelzik az egyes tulajdonneveket.

A dűlő- és egyéb helynevek pontos, a valószínűségnek és a népnyelvnek megfelelő felvételét a hivatali vezetés a szíven viselte, a nagyobb gondosságra, a fenti rendellenességek kiküszöbölésére és a községi eljárás mint hitelesítő szerv megerősítésére számos rendeletet adtak ki. Így például a Pénzügyminisztérium 1874. évi 1902. sz. körrendelete valamennyi felmérési felügyelőségnek nyomatékosan felhívja

a figyelmét a névírás fontosságára, miután a térképek tudományos értékét is hangsúlyozta: „Az előfordult részletes hiányok közül fölemlítetük ... a dűlő, valamint helynevezeteknek teljes mellőzése, oly esetben is, hol azok beiktatását a művelet ágak és a tértagozat egyszerű és kiterjedt mérvei igen jól megengedték volna.”¹³

Az 1886. évi 16856. sz. körrendelet szerint az új felméréseknél a „dűlő leírásokra nézve ezuttal megjegyztetik, hogy azok mindazon esetekben, melyekben a nép által nem használt illetőleg ismeretlen dűlő nevekké tévesen lennének szerkesztve, helyesbitendők, illetőleg ujlag szerkesztendők, azonban mindkét esetben a községi előljáróságok által aláírandók lesznek”.¹⁴ Az 1887. évi 20813. sz. körrendelet minden korábbi szabályozásnál szélesebbre tárja a felmérendő, térképekre beírandó „különös elnevezéssel” bíró tereptárgyak körét. Eszerint „a dűlők a tényleges fennállásukhoz és elnevezésükhöz képest veendő fel. Több dűlőnek összevonása közös elnevezéssel mellőzendő”.¹⁵ Találunk is példákat az összevonások megszüntetésére.

A kataszteri térképezés első korszakában a dűlőnevek tükrözik az adott község nyelvi viszonyait, a dűlőnevek a helység domináns nyelvén vagy nyelvein jelennek meg, mind az ideiglenes, mind az általános kataszter idején. A baranyai Bár nevei kivétel nélkül németek 1854-ből: *Bankthal, Busch, Freifeld, Gelsengibel, Kholwald, Klee Land, Kukuruczthal, Lanafeld, Morast, Mühlbach, Mühlwiesen, Plattenfeld, Razen, Seitenthal, Sembergerhöhe*. Rudabányácska és Pomáz anyagát néhány magyar név mellett a szlovák és a szerb dominálja: *Brezsina, Hirk, Keresztjára, Lascik, Pod Brehom, Podhalgato, Porvazi, Rudova Csiszczinya, Scobi hruni, Somhegy, Torzsa, Zadna Polyan, Zuhogo*, illetve *Aginoberdo, Czigány, Drenova Megya, Dugacske, Dugidjel, Köhegy, Kratke, Marhacsapás, Mlaka, Muslinovátz, Orlovátz, Pod Aginoberdo, Primlake, Renkocze, Starograblye, Svetli Kamenetz, Szelistye, Tubinkuti lug, Uglárovicza*. Az általános kataszterben sem lá-

13 GÁNÓCZY SÁNDOR – TÖRÖK FERENC: Az „országos kataszteri felmérés” ügykörére vonatkozó rendeletek gyűjteménye 1870. évtől 1897. év végéig. Bp., 1898. 121.

14 Uo. 161.

15 Uo. 166.

■ A Mincsed és Teremhát néven összevont dülők szétválasztása. Részlet Tiszadorogma új felméréseinek munkaréséből, 1906 (LTK, Borsod-Abaúj-Zemplén megye 323.)

tunk megszorítást a helynevek nyelvére vonatkozóan, Baranya, Tolna és Veszprém megyék kiterjedt területein német nyelvű helyneveket találunk, a Dráva mellett számos horvátot, és így tovább. A zalai (Tót)Szentmárton dülői 1865-ből: Bukovje, Csez Grábe, Dol, Dolne Hráztje, Gorne Hráztje, Ivje stuk, Káliská, Kálmán hegy, Korong, Lozsecz, Muzge, Na dol, Pod Hráztics, Pod ivjom, Pod Korong, Pod stukom, Pod Vrti, Ribnyák, Szeliscicza, Veliko polje. A cirill betűt használó nyelvek esetében gyakoribb a latin dülönévadat, de számos példa van cirill írásra is, pl. Alsóverecke, Bubuliska (Borhalom), Hribócz (Gombás), Leczfalva (Kislécfalva), Zavadka (Rákócziszállás) falvakban Bereg megyéből.

Beavatkozás a névanyagba – a második korszak

Az első olyan, általam fellelt rendelet a kataszteri térképezés történetében, amely a nevek megválasztását, megformálását és nyelvét illetően rendelkezik, a Pénzügyminisztérium 1894. évi 17506. sz. körrendelete: „Meghagyom

az összes felmérési tisztviselőnek – ideértve a háromszögelőket és határleirókat – hogy a dülöhely és egyéb elnevezések szabatos és egyöntetű bevezetésére kellő gondot fordítsanak, továbbá, hogy az idegen, nem magyar eredetű neveket kiejtésük, illetve hangzásuk szerint magyarosan írják s hogy a magyar elnevezéseket mindenkor vegyék figyelembe, illetve a midőn a lefordítás lehetséges és a fordítás által a dülő vagy hely felismerése veszélyeztetve nincs, az illető idegen elnevezés a községi elöljáróság által kiállított kimutatás alapján magyarra fordítva vezetendő be a munkálatokba.”¹⁶

1894-től tehát olyan neveket is találhatunk a kataszteri térképeken, amelyek a) magyar nyelvi elemekből szerkesztettségük ellenére sem a magyar nép névadásának a szokásait tükrözik; b) idegen nevek fonetikus átírásai. Párhuzamos névhasználat esetén nem az erősebb közismertség, hanem a nyelv lett a névkiválasztás döntő szempontja. Az 1894-ig keletkezett névadatokról nagy vonalakban megállapíthatjuk, hogy azoknak végső forrása a helyi névhasználat, amit a községi elöljáróságnak igazolnia is kellett. A fent idézett ren-

delet értelmében a névanyag meghatározása már nem a község, hanem a „felmérési tisztviselők” (mérnökök) feladata, akik kötelesek a nevek szabatoságáról gondoskodni, csakúgy, mint a nevek minősítéséről idegenség, eredet és fordíthatóság tekintetében. A rendelet értelmében a mérnök köteles gondoskodni a községi választmány által eredeti nyelven megadott nevek magyarra fordításáról is.

Az 1904-ben kiadott újabb átfogó utasítás a dűlőnevek rendszerével és a térképekre beírandó nevek körével kapcsolatban alig változtatott az előzményeken.¹⁷ A 283. § kizárja az azonos dűlőnév lehetőségét. Még több helyen elrendelik a helyesírásnak és a nevek munkarészek közti egyezőségének az ellenőrzését.¹⁸ Az utasításban több esetben szó esik a községi elöljáróságról mint a munkálatok részeséről és az egyes munkarészek záróhelyszínelését aláírásával hitelesítő testületről, de mint a nevek forrásáról már nem.

A dűlőjegyzékre vonatkozó szakasz a nevek nyelvére vonatkozóan még határozottabban rendeli el a fordításokat, egyszersmind a térképekről leparancsolja az idegen elnevezéseket: „67. § [3. bek.] *Dűlőknek idegen nyelvű elnevezései nem kiejtésük, hanem helyesírásuk szerint veendő; ha pedig az ilyen dűlőnevek eredeti értelmük megváltoztatása nélkül a hivatalos nyelven kifejezhetőek, vagy ha a dűlőt a község lakossága többféleképpen, de egymásnak megfelelő fordításban nevezi, úgy a dűlőnév a jegyzékben a hivatalos nyelven írandó, a községi elöljáróságnak a dűlőjegyzékhez csatolandó írásbeli megkeresésére azonban zárjelben (sic!) a nép nyelvének megfelelő, leginkább használatos elnevezés is kiteendő, megjegyeztetvén, hogy utóbbi elnevezések a térképek kivételével a többi összes munkarészekbe is bevezetendő.*”

A rendelet és az utasítás nem ad szempontokat, módszertani útmutatót a névanyag nyelvi minősítésére, segédanyagokat, támpontokat a fordítási művelet támogatására, és nyelvi ellenőrzést sem rendel el. Az a szemlélet uralkodik, hogy az egyszerű nyelvi kompetencia elégséges

az utasítás végrehajtásához. Bár az elöljáróságnak továbbra is alá kell írnia a dűlőjegyzéket, a helyzet megfordult: azt a mérnök készíti el, és az elöljáróság élhet írásbeli kifogással.

A korszak névirásának legjellemzőbb vonása a helynevek magyarosítása lesz. A leggyakoribb módszer a tükörfordítás: *Bikaler Feld* > *Bikali föld*, *Freifelder* > *Szabadföld*, *Halterberg* > *Terelőhegy*, *Kalvarienberg* > *Kálváriahegy*, *Neufeld* > *Újföld*, *Rehfuss* > *Özláb*, *Spatzennest* > *Verébfészek*, *Tofäer Aecker* > *Tófüi szántók*, *Vékenyer Wiesen* > *Vékényi rétek* (németből, Hegyhátmaróc, Baranya megye); *Gornje berdo* > *Felső hegy*, *Kod hraszta* > *A tölgnél*, *Kod prala* > *Mosónál*, *Meszárszki put* > *Mészáros út*, *Mosztar* > *Hidas*, *Na berdo* > *Hegyre*, *Stran* > *Oldal*, *Szilváski dolje* > *Szilvási völgy*, *Szokolovác* > *Solymos*, *Veliko polje* > *Nagy mező* (horvátból, Kökény, Baranya megye); *Dolinka* > *Völgy*, *Dolno pole* > *Alsó mező*, *Hrachoviska* > *Borsós*, *Leština* > *Erdőség*, *Nad zrubenou studničkou* > *Kútvágás fölött*, *Rubaniska* > *Irtvány*, *Sigetky* > *Szigetek*, *Staré vinice* > *Öreg szőlő*, *Zahumenice* > *Kertek mögött* (szlovákból, Galgaguta, Nógrád megye).

Még akkor is éltek a névelemek szerinti fordítással, ha a fordítás a magyar névadási mintáktól teljesen elütő alakokat eredményezett, pl. *Kod hraszta* > *A tölgnél*, vagy ha a név motivációját nem ismerhették kellőképpen, mivel a művelet a helyiek közreműködése nélkül történt: Kökényben a horvát *Meszárszki put* a misére járó utat jelenti, és nem a mészáros szó van benne. Bonyhádon a *Kleinhäusler Hutweide* névből *Kisházás legelő* lett, noha nem kis házak adták a név motivációját, hanem a tulajdonosok zsellér (*Kleinhäusler*) jogállása. Závodon a *Roszkopf* (> *Lófej*) szóban a *kopf* domborzati vonatkozást, tetőt, magaslatot jelent, nem fejet, és további számtalan példát lehetne hozni a tökéletlen fordításokra.

Magyarosabb, de a név eredetétől még messzebb vivő megoldásokat szült egy-egy névelem kiemelésének és magyar képzővel való ellátásának ugyancsak gyakori módszere:

17 *Utasítás az országos kataszteri felmérés végrehajtására*. Bp., 1904. 141. §.

18 Uo. 233. és 324. §.

Bienkopf > Méhes, Kopfäcker > Fejes (Bonyhádvarasd), Kohlblatte > Szenes, Spatzenküppel > Verebes (Mucsi). Sokszor a hangzásbeli hasonlóság alapján választottak új nevet: Loch > Luk, Riessberg > Réz-hegy (Alsónána), Dolnje jezero > Alsó ezeres (Felsőcsatár).

Az esetek mintegy felében látunk példát arra, hogy a községi elöljáróság élt a lehetőséggel, és a dűlőjegyzékbe zárójelben felvettette az élő helyneveiket.

Mind az utasítás, mind a Pénzügyminisztérium 1895. évi 25979. sz. körrendelete nyo-

matékosan felhívja a figyelmet a helyesírásra. A második korszakban érezhető lett az igény arra, hogy a helyneveket köznyelvi alakra formálják át, amit a mérnök a fordításokhoz hasonlóan szabadon meg is tehetett.

Az 1943. évi utasítás minden korábbinál bővebben szól a dűlőjegyzékről, a neveket illetően lényegében a korábbi utasítás és a körrendelet szövegrészeit szerkesztették egybe, kis finomításokkal (83. §), hatása azonban a világháború, majd az azt követő átrendeződés miatt már nem mutatható ki.¹⁹

10	Nyíres (Brixina)	566	603
11	Almafa alatti (Pod Jabuka)	604	623
12	Kavicsos (Kamenje)	624	645
13	Rétek (Sinokovic)	646	650
14	Alsó ezres (Dolnje Jezero)	651	656
15	Külső kavicsos (Vanje kamenje)	656	650
16	Rézes (Prorizbe)	691	752
17	Horvát irtás (Horvaloki kercs)	753	774
18	Fenyves alatti (Pod Borjem)	775	837

■ Kétnyelvű dűlőjegyzék. Részlet Felsőcsatár kataszteri dűlőjegyzékéből, 1913 (LTK, Vas megye 44.)

31	Rökavölgy (Fuchslotz)
32	Akló (Pferch)
33	Halászántók (Grenzried)
34	Kutas (Brunnenacker)
35	Rétisántók (Wiesenacker)
36	Kápolnás (Kappelberg)
37	Pálylordülő (Haltergraber II.)
38	Közepdűlő (Mittelried)
39	Nyomató (Trettplatz)
40	Mocsaras (Maraszbaecker)

■ Kétnyelvű dűlőjegyzék. Részlet Keszőhidegkút kataszteri dűlőjegyzékéből, 1925 (LTK, Tolna megye 43.)

Jogszabályi háttér nélkül – a harmadik korszak

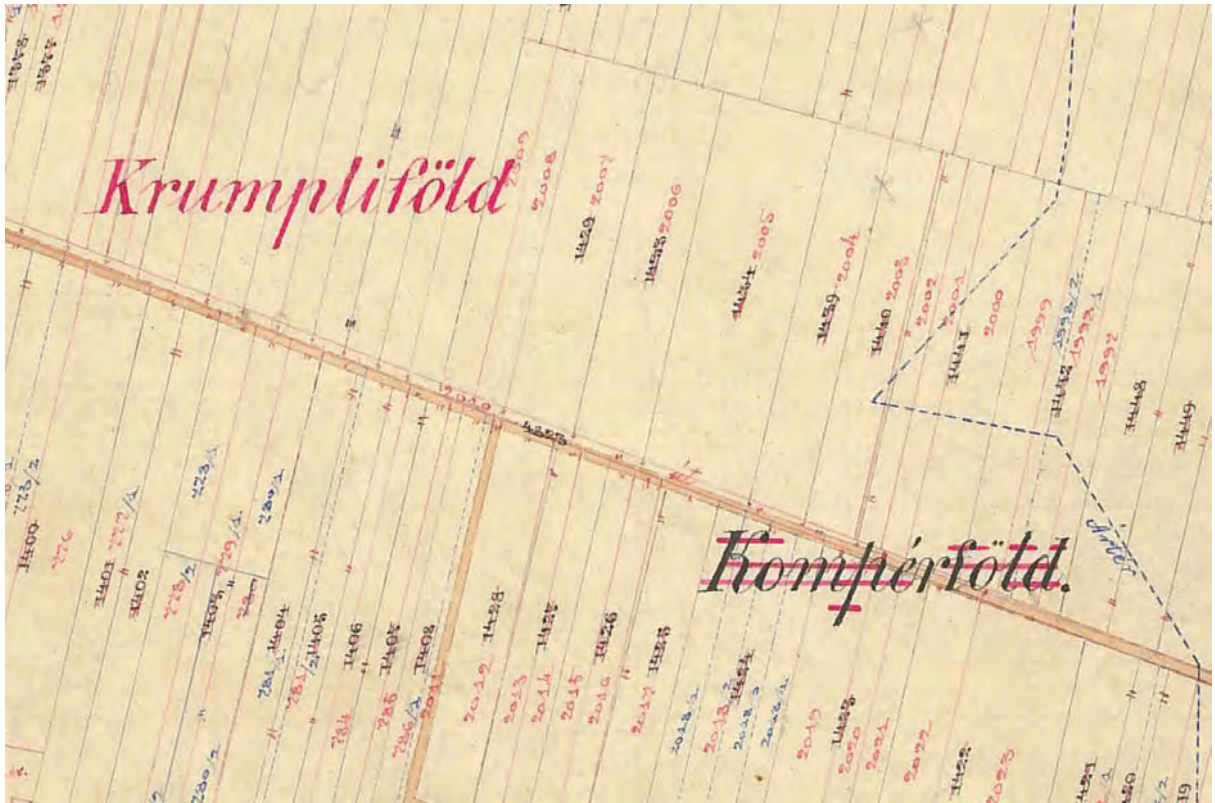
Az ingatlan-nyilvántartás modern rendszerének 1957. évi bevezetésével a dűlő mint közigazgatási kategória megszűnt, a dűlőnevek sem a tulajdoni lapoknak, sem más munkarésznek nem tartalmi elemei, és a térképeken való megjelenésük is esetleges. A szabályzatok – még amelyik szól is a dűlőnevek feltüntetéséről – nem írnak elő a földmérési alaptérképek készítésével megbízott földhivatalok részére földrajzi nevek nyilvántartásával kapcsolatos munkát. A földnyilvántartási adatokról és a külterületek felméréséről szóló 1962. évi utasításokban, illetve a felmérésnek a területjegyzékről és a kataszteri telekkönyvről szóló fejezetében meg sincsenek említve a dűlőnevek, jelezvén, hogy már nem részei a nyilvántartásnak.²⁰ Az utóbbi szól arról, hogy a vízfolyásokat és a közhasználatban lévő dűlőneveket a mérési vázlatokra és átnézeti térképekre be kell írni, sőt a nevek esetleges történeti és nyelvészeti jelentőségére is felhívja a figyelmet, ám sem módszert, sem semmilyen elvárást nem fogalmaz meg, azaz alapvetően a felmérést végzők mérlegelésére bízta a névírást.²¹

Az 1973-ban kiadott, utólag F. 1. kóddal el látott szabályzat egyetlen pontban, általánosságokban rendelkezik a mikrotoponimákról:

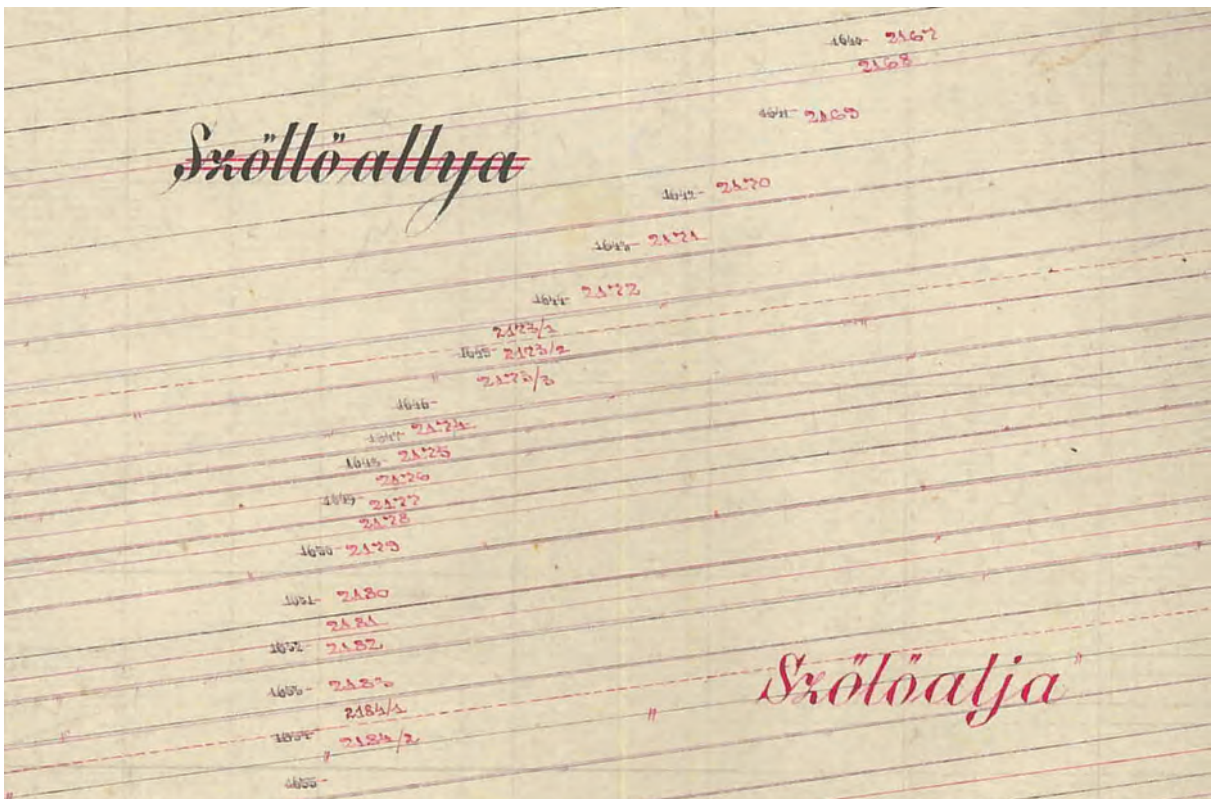
19 Utasítás az országos kataszteri felmérés végrehajtására. Bp., 1943.

20 Az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal elnökének 207/1962. (T.6.) ÁFTH számú utasítása a földrendezéssel nem érintett területek földnyilvántartási adatainak rendezéséről. Bp., 1962; Utasítás a községek és városok külterülete felmérésének végrehajtására. Bp., 1962.

21 Uo. 20. §.

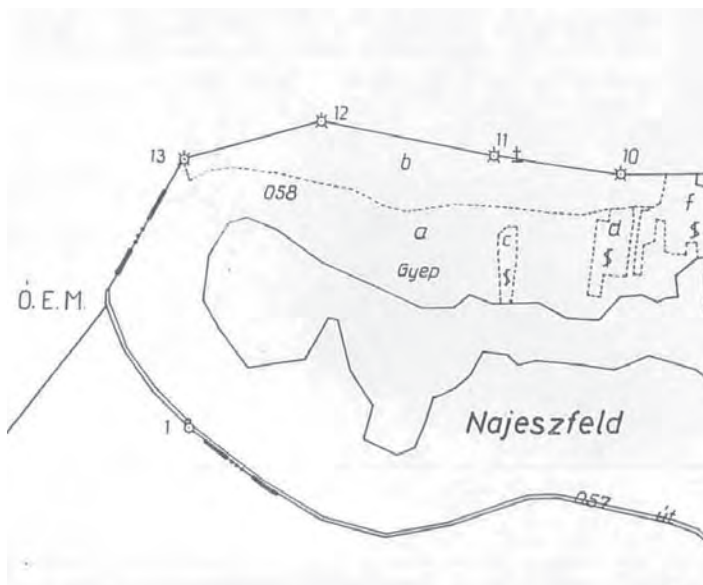
■ Köznyelvire formált dűlőnév. Részlet Rakamaz új felméréseinek munkarészből, 1903 (LTK, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 165.)

■ Helyesírási felülvizsgálat. Részlet Szerencs új felméréseinek munkarészből, 1909 (LTK, Borsod-Abaúj-Zemplén megye 299.)

„a földrajzi nevek írására vonatkozóan a „Földrajzi Névtár”-ban (é.: Földrajzinév-tár I.) szereplő elnevezés az irányadó. A Földrajzi Névtárban nem szereplő földrajzi neveket, a belterületrészek, külterületi gazdasági központok elnevezését és a dűlők nevét a szóhasználatnak megfelelően ... kell megírni.”²² A szóhasználatnak megfelelő nevek megállapításának módjára itt sincs utalás. A melléklet kizárólag az objektumféleségekhez rendelt írásmintákkal (betűfajta, -méret és szövegstílus) foglalkozik, mintáiban elavult helyesírással (pl. *Cselöte patak*).²³ Az F. 3. szabályzat melléklete, továbbá az F. 7. és ennek melléklete korszerű és alapos név- és helyesírási tudnivalókat tartalmaz.²⁴ A nevek széles körének feltüntetését írják elő, ott, ahol van hivatalos forrás (pl. településrész, vasútállomás), annak megfelelően, egyéb kategóriákban, pl. vizek, területek, dűlők esetében – ismételten – a közhasználatnak megfelelően. Érdekes módon a nemzetiségi nevekre a magyar hangjelölés szabályait tartották irányadónak („*Szoneperk, nem Sonneberg, Dolgolescšije, nem Dolgoleščije*”).

A jó és alapos szabályzatok (immár csak a térképre vonatkozóan) végül megszülettek, de a végrehajtásról nem intézkedtek, a földhivatalokban nem volt erre apparátus, így a szabályzatok alig érvényesültek. A mai föld-

■ Nemzetiségi dűlőnév (Neues Feld) magyar hangjelöléssel. Részlet Ófalu külterületi átnézeti térképéről

mérési alaptérképeken leggyakrabban az utolsó hivatalos kataszteri térképek névanyagát látjuk, amelyeken a helyesírási változások is csak ritkán vannak átvezetve. Ugyancsak gyakori a korábbi névanyag redukálása, sőt számos térképről, pl. Budajenő, Pilisborosjenő, Szentkirályszabadja, Szigethalom földmérési alaptérképéről teljesen hiányoznak a nevek. Az 1:10000 méretarányú külterületi átnézeti térképek között még több a névtelen, így pl. Budakeszi, Okorág, Szigethalom esetében. A legkritkább az, amikor az új felmérések során térképi használatra új, közhasználatban lévő dűlőneveket felvettek.

22 Szabályzat a földmérési alaptérképek készítésére. Bp., 1973.

23 Szabályzat a földmérési alaptérképek készítésére. Minták és mellékletek I. Bp., 1974.

24 F.3. szabályzat az egységes országos térképrendszer földmérési alaptérképeinek készítésére. Mellékletek. Bp., 1976. 44–62.; F. 7. szabályzat az egységes országos térképrendszer földmérési alaptérképeinek készítésére. Bp., 1983. 71–73.; F. 7. szabályzat az egységes országos térképrendszer földmérési alaptérképeinek készítésére. Mellékletek I. Bp., 1983. 41–54.